

ODRŽIVOST SAVREMENIH EKONOMSKIH SISTEMA

Miodrag Paspalj⁷, Dušanka Paspalj⁸, Irena Milojević⁹

Originalni naučni rad

doi: 10.5937/OdrRaz2401033P

UDK: 338.124.4(100)

Rezime

Svetska ekonomska kriza koja je počela 2007. godine predstavlja fenomen uporediv jedino sa krizom iz 1929. godine. Dubina krize, koja je još uvek u toku, skrivena je državnim intervencijama i njeni efekti su više vidljivi na strani zaposlenosti u odnosu na pad društvenog bruto proizvoda (BDP-a). Troškovi krize su ogromni i ogledaju se u izgubljenom rastu BDP-a, u strahovitom rastu javnih dugova i ogromnoj monetarnoj ekspanziji čije posledice za sada nisu jasno vidljive.

Razvijene države preispituju vladajuću monetarnu praksu i pokazuju mnogo veću toleranciju prema inflaciji nego ikada u protekle tri decenije. U toku je uvođenje snažnije finansijske regulative, naročito u zemljama Evropske unije. Na svetskoj sceni nema saglasnosti u vezi sa stepenom kontrole koji bi trebalo uvesti u finansijsku sferu, a države u razvoju su uvek mnogo ranjivije u finansijskim krizama jer se ne mogu finansirati putem štampanja novca. Rizik krize se jasnije vidi kroz deficit tekućeg bilansa i visinu spoljnog duga, nego kroz visinu budžetskog deficita i visinu javnog duga.

Ključne reči: ekonomske krize, kapitalizam, svetska ekonomija.

⁷ Profesor strukovnih studija, Beogradska akademija poslovnih i umetničkih strukovnih studija, Beograd, R. Srbija, e-mail: miodrag.paspalj@bpa.edu.rs

⁸ Akademija strukovnih studija Beograd, Bulevar Zorana Đinđića 152a, 11070 Beograd, R. Srbija, E-mail: duskapaspalj@gmail.com

⁹ Institut primenjenih nauka, Beograd, R. Srbija, e-mail: i.miloje.bg@gmail.com

Uvod

Politička makroekonomija i njen razvoj pod velikim su uticajem perioda koje su obeležili različiti pravci razvoja ekonomske misli. Pod uticajem pristalica Džona Majnarda Kejnsa, a zatim kasnije i pristalica monetarista koji su agregatnoj tražnji pridavali veliki značaj modeli političke makroekonomije, uglavnom su bili pod uticajem tadašnjih glavnih političkih struja.

Uzroci krize ogledaju se u labavoj monetarnoj politici, neadekvatnoj deregulaciji i slaboj kontroli, što nužno dovodi do krajnje finansijske nestabilnosti. Kolebljivost tržišta je naročito značajno na finansijskim tržištima, s obzirom da ima nesrazmerno veliki uticaj i posledice na aktivnosti u realnom delu privrede. Osim monetarne i fiskalne politike, na krizu takođe utiču i politika konkurencije kao i donošenje odluka u kompanijama (Dolenc et al., 2021).

Kapitalistička država mora da putem adekvatne poreske politike obezbedi sredstva koja će se koristiti ne radi povećanja profita, već za obezbeđenje uslova za nesmetano funkcionisanje kapitalističke društvene reprodukcije (Severengiz et al., 2015). Na taj način se putem oporezivanja, naročito visokih dohodaka, vrši preraspodela nacionalnog dohotka. Osim toga, kapitalistička država mora da preduzima određene mere kreditne politike, da vrši subvencionisanje poljoprivrede, razvoj vojne industrije i da primenjuje mere socijalne politike i socijalnih davanja.

Primena svih ovih mera ne znači ukidanje uzroka koji dovode do cikličnih kretanja privrede. Ove mere mogu samo uticati na smanjenje ili neutralisanje negativnih posledica cikličnih kretanja. Uticaj kapitalističke države ogleda se i u izmenjenom obliku kriznog ciklusa (Torkar, 2022). On dobija blaži oblik i traje kraće ali se javlja češće, usporavajući tempo proširene društvene reprodukcije. To znači da se kapitalistička privreda stalno nalazi u nekoj fazi depresije ili stagnacije.

Rešenje problema kriza leži u menjanju karaktera društvenih odnosa. Informatičko društvo je danas deo svakog okruženja. Sa četvrtom naučno-tehnološkom revolucijom dlazi do značajnih promena. Napredak u oblasti visoke tehnologije postaje presudan i stavlja ulaganje u investicije i radnu snagu u drugi plan. Informacione

tehnologije pružaju mogućnost korišćenja informacija i doprinose razvoju društva (Serrano, 2020). Osim toga, tehnološki uspeh zavisi od brojnih činilaca kao što su obrazovanje, finansijski sistem i društveni sistem. Stoga, tehnološki i naučni uspeh predstavljaju rezultat kombinacije snaga i dovode do napretka društva.

Depresija, nezaposlenost i inflacija potresaju savremeni svet, te je osnovni zadatak ekonomske nauke da pokaže kako da se prevaziđu ovi problemi savremene privrede i društva. Zadatak sadašnje generacije jeste u tome da istraži uslove i mogućnosti za konstituisanje novog društva koje će obezbeđivati prosperitet svake nacije i svakog pojedinca. S obzirom na imanentnost depresije u kapitalističkoj tržišnoj privredi, uslovi za njeno prevazilaženje nalaze se u samom načinu proizvodnje i društvenim odnosima. Menjanje društvenih odnosa menja se sam način proizvodnje, što vodi novom društvu – društvu socijalne saglasnosti (Dejanović, 2023).

Kriza koja je inicijalno pogodila finansijski sistem u drugoj polovini 2008.godine, a zatim se proširila i na realni sektor, dovela je do nepoverenja, poskupljivanja troškova finansiranja, smanjenje likvidnih sredstava i usporavanje rasta ekonomija. Koliko je zapravo kriza duboka može se videti iz toga da u bližoj prošlosti nije bilo ovakvih intervencionističkih mera.

Mere monetarne politike u cilju prevazilaženja krize sastojale su se u sledećem:

- Na sceni su pretežno kejnsovanske mere ekspanzivne monetarne politike koja ne daje dovoljne efekte u pravcu rasta GDP-a i zaposlenosti zbog jakog poverenja investitora i potrošača („zamka likvidnosti“), ali je ublažila dubinu recesije, čime je izbegnut scenario iz Velike depresije;
- Sve ključne centralne banke (FED, ECB, Bank of England), smanjile su referentne kamatne stope u cilju rasta investicija i podsticanja privredne aktivnosti;
- Smanjene su stope obaveznih rezervi u cilju rasta kreditne multiplikacije i povećanja raspoloživosti kreditnih sredstava;
- Bankama i privredi dati su na raspolaganje novi krediti za poboljšanje likvidnosti.

Mere fiskalnih politika su se razlikovale u SAD-u i zemljama EU. EU je po diktatu Nemačke zahtevala od zemalja članica sa visokim javim dugom mere štednje koje su usporavale izlazak iz krize, dok je SAD naglasak stavile na kontraciklične kejnzijanske mere u cilju podsticanja rasta agregatne tražnje.

Evropska unija formirala je Evropsko finansijsko stabilizaciono sredstvo u maju 2010. u cilju prevazilaženja problema sa javnim dugom. Januara 2011.godine formiran je i Evropski finansijski stabilizacioni mehanizam, a zatim u decembru 2011.godine potpisan je Fiskalni ugovor, u cilju jačanja finansijske i fiskalne discipline. Mere ovog ugovora odnosile su se na smanjenje javnog duga, socijalnih izdataka i bužetskog deficita, kao i zamrzavanje plata i otpuštanje radnika.

SAD su donele Američki program za oporavak i reinvestiranje 2009.godine, uz paket fiskalnih podsticaja od čak 820 milijardi dolara. Mere ovog programa odnosile su se na rast izdataka za infrastrukturu, obrazovanje i zdravstvo, smanjenje poreza za privredu.

Konsolidacija i reforma finansijskog sektora obuhvatala je dokapitalizaciju banaka sredstvima budžeta, a zatim i njihovu nacionalizaciju. Finansijska sredstva su bila ubrizgavana u cilju restrukturiranja, preuzimanja rizične i kontaminirane aktive, poboljšanja likvidnosti i adekvatnosti kapitala u skladu sa Standardima Bazela 2. Došlo je do jačanja sistema osiguranja depozita kao i davanja državnih garancija za bankarske depozite, a posebne garancije izdavale su se za međubankarska potraživanja.

Najvažniji pravci strukturnih reformi (Miletić & Radić, 2022):

- Reforma bankarskog sektora u cilju jačanja poverenja, bolje i preciznije regulacije, veće prudencijane kontrole, poboljšanja adekvatnosti kapitala, čišćenja kontaminirane aktive i garancije depozita;
- Podržavljenje i nacionalizacija mnogih banaka, finansijskih institucija i osiguravajućih društava i rastuća uloga države u regulaciji tržišta i privatnog sektora;
- Napuštanje fridmanovskog tipa u teoriji i praksi i povratak na scenu kejnzijanske doktrine o državnom intervencionizmu,

regulaciji, javoj svojini, nižim kamatama i većem značaju državne potrošnje i fiskalne politike;

- Sve su značajniji zahtevi za reindustrializaciju i povratak značajnije uloge realnog sektora, naspram hipertofiranog i predimenzioniranog sektora finansijskih usluga i trgovine hartijama od vrednosti;
- Vodeće zemlje sveta i politički lideri razmišljaju o socijalnim i političkim reformama koje vode u pravcu smanjenja nejednakosti u raspodeli dohotka, većoj ravnopravnosti i smanjenju profitnih margina i bonusa za najbogatije, kao i reformi radnog zakonodavstva u pravcu veće motivacije zaposlenih.

1.Mogućnost prevazilaženja krize u SAD-u

Pad globalne tražnje uzrokovan ekonomskom krizom zahtevao je da se preduzmu mere montarne i fiskalne politike, u cilju povećanja agregatne tražnje i održavanja makroekonomske stabilnosti.

Intervencija SAD-a na ekonomsku recesiju bila je agresivna i nekonvencionalna. Odmah se pristupilo obaranju kamatnih stopa koje je u prvim kvartalima bilo usporneo zbog preteće inflacije. Kamatne stope su sa 5,25% u avgustu 2007.godine opale na 2,00% u aprilu 2008.godine, da bi u decembru iste godine iznosila 0,25%. Međutim, usled ograničenog dejstva ove mere, morale su biti preduzete mnogo opsežnije podsticajne mere.

Fiskalni stimulus u SAD-u odnosio se na smanjenje poreza, povećanje državnih izdataka, ili kombinaciju ovih mera radi povećanja agregatne tražnje. Smanjenje poreza je trebalo da ostavi veći dohodak domaćinstvima, ali povećanje stope štednje čini ovu meru neefikasnom. Smanjenje poreskog opterećenja usmereno na podsticajne mere investiranja u nabavku opreme ili proširenje kapaciteta je još manje efikasno, zbog otežanog investiranja usled smanjene privredne aktivnosti(Thornton & di Tommaso, 2020). Zbog toga se kao ključna mera javlja direktno povećanje državnih izdataka za već pripremljene projekte kojima nedostaju samo izvori finansiranja, radi izbegavanja vremenskog kašnjenja između planiranja i realizacije projekta.

Efekti plana ekonomske stimulacije iz 2008.godine bili su mešoviti. Došlo je do oporavka potrošnje domaćinstva, dok su efekti poreskih olakšica izostali. To se moglo i očekivati, s obzirom da je u periodu recesije najteže pokrenuti investicije, koje beleže veće ciklične fluktuacije u odnosu na ličnu potrošnju (Stanišić et al., 2018).

Januara 2009. godine donet je Plan za oporavak i reinvestiranje, koji je obuhvatao mere fiskalnog stimulansa (Prašćević, 2013). Osim mera usmerenih na povećanje agregatne tražnje, pristupilo se i merama u cilju ozdravljenja finansijskog sistema. U te svrhe je FED odobrio 1 trilion američkih dolara, a kroz Program pomoći problematičnoj aktivni, Kongres je odobrio dodatnih 700 milijardi dolara pomoći (Prašćević & Ješić, 2022).

Preokret u kretanju nezaposlenosti bio je simbol oporavka, zbog čega je ekonomska politika morala da ostane ekspanzivna (Irwan et al., 2022). Osim pozitivnih efekata, kao ključna negativna posledica fiskalne ekspanzije, jeste pojava visokog državnog deficita (Ristić et al., 2023).

Proces fiskalne konsolidacije, koji je neminovan u SAD-u, trebalo bi da dovede do rasta nacionalne štednje u odnosu na investicije. To bi trebalo da smanji uvoz SAD-a, a time i smanji trgovinski deficit. Usled niskih kamatnih stopa, trebalo bi da dođe do smanjenja neto kapitalnih priliva u SAD-u, kao i smanjenja deficita tekućeg računa (Dossche & Zlatanos, 2020). To bi uravnotežilo međunarodne tokove kapitala i akumulaciju duga, a doprinelo rastu globalne ekonomije.

Značajniji ekonomski rast SAD-a otklonio bi pritiske i probleme ekonomije na nastajućim tržištima. Povećala bi se tražnja za njihovim proizvodima a smanjio odliv kapitala. Zbog toga je neophodno razviti održivu strategiju koja bi pomogla potpunom oporavku ekonomske aktivnosti u SAD-u, kao i globalna uravnoteženja u potrošnji, proizvodnji, štednji i zaduživanju.

2.Mogućnost prevazilaženja krize u EU

Nisu sve zemlje EU bile u istoj meri pogođene krizom. S obzirom da su u različitim zemljama prethodile i različita makroekonomska kretanja, to je nametnulo potrebu za različitim odgovorima fiskalne i monetarne politike.

Oktoobra 2008. godine donet je Evropski akcioni plan od strane Evropske Komisije, u cilju otklanjanja finansijske krize, sa najavom detaljnijeg plana u novembru 2009.godine. Ovim planom je trebalo povratiti poverenje u finansijski system (Donthu & Gustafsson, 2020). Nacionalne Vlade su bile zaduzene za spasavanje banaka, uzimajući u obzir nacionalne potrebe ali u okvirima EZ koordinacije i uz uslov održivosti nacionalnih finansija.

Kratkoročan plan sadržao je tri elementa(Prašćević, 2013):

1. Novu arhitekturu finansijskog tržišta na nivou Evropske Unije – primena sledećih mera zemalja članica:
 - kontinuirana podrška finansijskom sistemu od strane Evropske centralne banke i drugih centralnih banaka;
 - brzu i konzistentnu implementaciju plana za spasavanje banaka
2. Mera za delovanje na realnu ekonomiju – mere za otklanjanje rastuće nezaposlenosti i sniženja privrednog rasta kao efekata druge runde finansijske krize:
 - povećanje investicija u istraživanje i razvoj, inovacije i obrazovanje;
 - promocija fleksibilnosti i sigurnosti;
 - oslobađanje poslovanja;
 - povećanje konkurentnosti uvođenjem zelene tehnologije, prevazilaženjem energetske ograničenja.
3. Mera za globalni odgovor na finansijsku krizu – zbog povećane interakcije između finansijskog sektora i realnog sektora privrede na globalnom nivou, zbog čega je neophodno globalno upravljanje.

Krajem 2008. godine Evropski plan stimulacije ekonomija je bio detaljnije prezentovan od strane Evropske komisije, koji je pored kratkoročnih mera stimulisanja agregatne tražnje obuhvatao i dugoročne mere investiranja u strateške sektore, istraživanja i inovacije. Ovim planom su predviđene aktivnosti na nacionalnim nivoima kao i na nivou EU, u iznosu od oko 200 milijardi evra (1,5% GDP-a EU) u periodu od dve godine. Zemlje članice su učestvovala sa

170 milijardi evra a ostatak su obezbedili EU i Evropska investiciona banka(Haider & Mohammad, 2022).).

Budžetska podrška sastojala se iz tri dela(Psaila et al., 2019):

1. Delovanje automatskih stabilizatora vezanih za poslovni ciklus – jednako promeni ciklične komponentne budžeta;
2. Fiskalne pozicije – odnose se na mere diskrecione fiskalne politike;
3. Isplate kamata – predstavljaju finansijske tokove između vlade i drugih sektora ekonomije.

Grčka, Irska, Italija, Portugalija i Španija, kao najugroženije zemlje, suočile su se sa problemima visokih rashoda i malih prihoda, kao i nedovoljne konkurentnosti u finansijskom sistemu (Cicmil et al., 2023). Zbog toga je neophodan uslov u cilju redukcije krize štednja na svakom nivou (Karanina et al., 2022).

Međutim, glavni uzrok zbog kojeg su neke zemlje došle pred stanje bankrotstva jeste rast nezaposlenosti i protest stanovništva zbog mera visoke štednje (Agustin & Solikin, 2021).

Pokazalo se da je jedinstvena monetarna politika imala različite efekte. Finansijska kriza dovela je u pitanje model rasta koji je primenjivan u ovim zemljama od momenta uvođenja evra (Hemed, 2022). Privrede su zapale u recesiju, aporeski prihodi su doživeli kolaps, državni izdaci su postali neodrživi a nedostatak konkurencije je sprečavao oporavak baziran na izvozu.

Prema procenama Evropske komisije paketi fiskalne stimulacije 2009. – 2010. usvojeni za ekonomije evro zone iznosili su skoro 2,0% GDP-a. Četiri ključne pomoći u evro zoni su bile(Prašćević, 2013):

1. Mere pomoći domaćinstvima (pomoć kupovnoj moći domaćinstava, smanjenje direktnih poreza, smanjenje izdataka za socijalno osiguranje, smanjenje PDV-a, direktna pomoć) – 50%;
2. Javne investicije (investicije u infraksturu, podrška zelenoj industriji i energetske efikasnosti) – 28%;
3. Mere pomoći privredi – privatnom sektoru (smanjenje poreza i izdvajanja za socijalno osiguranje, direktna pomoć, obezbeđenje podsticaja) – 17%;

4. Mere pomoći tržištu rada (subvencije za plate i aktivne politike tržišta rada) – 5%.

Državna intervencija je takođe imala značajne fiskalne posledice kroz direktne troškove spasavanja, gubitka poreskih prihoda (usled nižih kapitalnih dobitaka i potrošnje) i efekata druge runde na realnu ekonomiju usled promena cena aktive i cikličnih komponenti budžetskog bilansa(Novák & Darmo, 2019).

Srednjoročni troškovi zavisili su od usvojenih strategija vlada kojima bi smanjile učešće u finansijskom sistemu kada se sistem vrati u normalu.

Zaključak

Problemi savremenog sveta ogledaju se u čestim infalcijama, depresijama i nezapošlenošću – što predstavlja najveći rebus ekonomistima svih vremena. Postoje razni predlozi kako bi se kriza mogla prevazići: putem proučavanja konkretnih privrednih praksi, dok drugi ekonomisti smatraju da ukoliko oponašaju načine razvoja visoko razvijenih zemalja da će im to pomoći, itd. Međutim, potrebno je stalno prilagođavanje promenama, najpre zbog naglog razvoja tehnike i nauke. Kao što bi rekao profesor doktor Bogdan Ilić: "Zadatak sadašnje generacije jeste u tome da istraži uslove i mogućnosti za konstituisanje novog društva koje će obezbeđivati prosperitet i svake nacije i svakog pojedinca. "

Privreda i društvo neprekidno se menjaju što dovodi do prelaska iz nižih u više razvijene oblike života. Još sedamdesetih godina dvadesetog veka dešavaju se promene koje stavljaju svet pred velikim izazovima. Sa razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija dolazi do povezivanja sveta, međunarodni odnosi postaju sve složeniji a važnost industrijskih i tehnoloških promena premašuju neposredne koristi. To sve uslovljava ubrzani naučno – tehnološki progres, porast broja stanovništva i težnju ljudi za bogatijim životom. Sam opstanak ljudi zavisi pre svega od realne ekonomije, prirodnih bogatstava, kao i naučno – tehničkog progressa.

Svetska ekonomska kriza čiji počeci datiraju iz 2007. godine ne predstavlja običnu posleratnu krizu, već se svrstava u fenomene koji jedino mogu da se porede sa krizom iz 1929. godine. Stvarna dubina

globalne finansijske krize skrivana je mnogobrojnim državnim intervencijama i efekti krize su realno izraženiji na strani nezaposlenosti nego što se ona odrazila na pad društvenog bruto proizvoda. Dok borba za oporavak traje, neophodno je usvojiti odgovarajuće politike koje su bitne za uspostavljanje održivog rasta. Savremena kriza dovela je do preispitivanja postojećih stavova i načina razmišljanja o makroekonomskim problemima.

Mnoga pitanja izbijaju u prvi plan i privlače pažnju, poput uloge države i tržišta u ekonomskom životu. Kriza je dovela u pitanje opštu premisu da tržište generiše socijalno superiorne ishode. Najuspešnije ekonomije nisu one u kojima je uloga države minimalna, već delotvorna. Ostvarivanje ekonomskog rasta sprečava nastanak kriza, jer nasuprot tome dolazi do rasta zaposlenosti i podsticanja privrede i potrošnje.

Smatra se da je potrošnja, pre svega otvaranje novih radnih mesta, od presudnog značaja za oporavak i okončanje depreije. Zapošljavanje što više ljudi stvara krug uspeha, odnosno zaustavlja krizu. Ljudi koji su zapošljeni imaju novca da kupuju proizvode što pomaže preduzećima da nastave proizvodnju i prodaju. Svedoci smo pogrešnih monetarnih politika, okružuju nas kvalifikovani, a nezapošljeni ljudi, oko nas su neiskorišćena prirodna dobra i siromaštvo- sve to utiče na kreiranje krize. Kraj depresije je u zapošljavanju ljudi i potrošnji. Priznanje granica funkcionisanja tržišta kao i uzroka krize, koji leži labavoj monetarnoj politici, neadekvatnoj regulaciji i slaboj kontrolni koje dovode do finansijske nestabilnosti, može dati odgovarajuće rešenje.

Napredak u oblasti visoke tehnologije posebno doprinose razvoju društva u odnosu na industrijske, naučne i tehnološke promene koje su se dogodile ranije u dvadesetom veku. Društvo je sve više zavisno od napretka u znanju i informaciji nasuprot strogo fiksiranim investicijama i velikim ulaganjima u radnu snagu, na kojima se zasnivao veliki deo ekonomskog rasta ranijih godina. Zahvaljujući tehnologiji ostvaruje se veliki napredak i progres, što predstavlja osnovni ključ uspeha za buduće generacije i stvaranje društva koje će moći da se izbori sa svim nesavršenostima sistema i izbegne ponavljanje grešaka koje nužno vode krizi.

Kako se kriza stalno ponavlja, njeno prevazilaženje odnosi se na načine proizvodnje, kao i na odnose u društvu. Promenom društvenih

odnosa utičemo i na samu promenu načina proizvodnje. Takvo društvo naziva se društvo socijalne saglasnosti. Svaka kriza nosi promene, moramo se truditi da te promene budu bolje, da napredujemo, kako bismo uspeli da ostvarimo svoje životne ciljeve. Ekonomska sigurnost u državi jedan je od najbitnijih uslova za dobre međunarodne odnose.

Literatura

1. Agustin, L., Solikin, M.Y. (2021). Analysis of SMEs credit restructuring policy in economic recovery during the COVID-19 pandemic. *Jurnal Muara Ilmu Ekonomi dan Bisnis*, 5(2), 405-416
2. Cicmil, D., Jakšić, P., & Đaković, M. (2023). Komparativna analiza dešavanja na svetskom tržištu na primeru izabranog portfolia i VaR metode. *Oditor*, 9(2), 54-77. <https://doi.org/10.5937/Oditor2302054C>
3. Dejanović, M. S. (2023). Strategija za sprovođenje društveno odgovornog ponašanja u situaciji ekonomske krize. *Baština*, 61, 235-246. <https://doi.org/10.5937/bastina33-47156ž>
4. Dolenc, P., Ahtik, M., Lavrič, M., Poljšak, B., Požlep, M., Remšak, F., Sokolovska, I., Volčjak, R. (2021). Current challenges and the future development of the Slovenian banking system. *Bančni vestnik*, 70(11), 41-49
5. Donthu, N. & Gustafsson, A. (2020). Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of Business Research*, 117, 284-289
6. Dossche, M. & Zlatanov, S. (2020). COVID-19 and the increase in household savings: Precautionary or forced?. *ECB Economic Bulletin*, 20(6), 65-73
7. Hemed, R. I. (2022). Normative arrangement of financial innovations in banking. *Finansijski Savetnik*, 27(1), 25-64.
8. Haider, J. & Mohammad, K.U. (2022). The effect of Covid-19 on bank profitability determinants of developed and developing economies. *IRASD Journal of Economics*, 4(2), 187-203
9. Irwan, F.I., Reynaldi, V., Paulina, V., Wahyuni, N.S., Aghniya, S.S., Hadi, D.A. (2022). Credit restructuring and financial performance before and during the COVID-19 pandemic. *Central Asia and the Causasus*, 23(1), 4668-4677
10. Karanina, E.V., Sozinova, A.A., Bunkovsky, D.V. (2022). Quality management in industry 4.0 in the post-covid-19 period for

- economic security and sustainable development. *International Journal for Quality Research*, 16(3), 877-890
11. Miletić, S., & Radić, S. (2022). Evolucija prakse upravljanja dobitkom - nova pretnja kvalitetu finansijskih izveštaja. *Oditor*, 8(3), 117-142. <https://doi.org/10.5937/Oditor2203117M>
 12. Novák, M., Darmo, L. (2019). Okun's law over the business cycle: Does it change in the EU countries after the financial crisis?. *Prague Economic Papers*, 28(2), 235-254
 13. Prašćević, A. (2013). Dometi ekonomske politike u prevazilaženju efekata globalne ekonomske krize na ekonomiju Srbije. *Ekonomski horizonti*, 15(1), 17-30. <https://doi.org/10.5937/ekonhor1301017P>
 14. Prašćević, A., & Ješić, M. (2022). Cene energenata kao značajni šokovi ponude - primer država bivše SFRJ i Višegradske grupe. *Ekonomski horizonti*, 24(2), 139-159. <https://doi.org/10.5937/ekonhor2202139P>
 15. Psaila, A., Spiteri, J., Grima, S. (2019). The Impact of Non-Performing Loans on the Profitability of Listed Euro-Mediterranean Commercial Banks. *International Journal of Economics and Business Administration*, 7(4), 166-96. Retrieved from: <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/52963>
 16. Ristić, K., Živković, A., & Jemović, M. (2023). Politička ekonomija novca. *Oditor*, 9(1), 103-125. <https://doi.org/10.5937/Oditor2301103R>
 17. Serrano, A.S. (2020). The impact of non-performing loans on bank lending in Europe: An empirical analysis. *North American Journal of Economics & Finance*, 55, 101312-101312
 18. Severengiz, M., Seidel, J., Steingrímsson, J.G., Seliger, G. (2015). Enhancing technological innovation with the implementation of a sustainable manufacturing community. *Procedia Cirp*, 26: 52-57, 54
 19. Stanišić, N., Makojević, N., Čurčić-Tubić, T. (2018). The EU Enlargement and Income Convergence: Central and Eastern European Countries vs. Western Balkan Countries. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 6(3), 29-41
 20. Thornton, J., di Tommaso, C. (2020). The effect of non-performing loans on credit expansion: Do capital and profitability matter? Evidence from European banks. *International Journal of Finance & Economics*, 26(3), 4822-4839

21. Torkar, G. (2022). Načrti financiranja bank za prihodnja tri leta v luči izkušnje pandemije COVIDA-19. Bančni vestnik, 71(1-2), 26-31

SUSTAINABILITY OF MODERN ECONOMIC SYSTEMS

Miodrag Paspalj¹⁰, Dušanka Paspalj¹¹, Irena Milojević¹²

Abstract

The world economic crisis that began in 2007 is a phenomenon comparable only to the crisis of 1929. The depth of the crisis, which is still ongoing, is hidden by state interventions and its effects are more visible on the employment side in relation to the fall in the gross social product (GDP). The costs of the crisis are enormous and are reflected in the lost GDP growth, in the tremendous growth of public debts and the huge monetary expansion, the consequences of which are not clearly visible for now.

Developed countries are re-examining the prevailing monetary practice and showing much greater tolerance towards inflation than at any time in the past three decades. The introduction of stronger financial regulation is underway, especially in the countries of the European Union. There is no agreement on the world stage regarding the degree of control that should be introduced in the financial sphere, and developing countries are always much more vulnerable in financial crises because they cannot be financed by printing money. The risk of crisis is more clearly seen through the current balance deficit and the level of external debt, than through the level of the budget deficit and the level of public debt.

Key words: *economic crisis, capitalism, world economy.*

Datum prijema / Date of arrival: 16.03.2024.

Datum prihvatanja / Accepted date: 23.05.2024.

¹⁰ Professor of Vocational Studies, Belgrade Academy of Business and Artistic Vocational Studies, Belgrade, R. Serbia, e-mail: miodrag.paspalj@bpa.edu.rs

¹¹ Academy of Applied Studies Belgrade, Bulevar Zorana Đinđića no. 152a, 11070 Belgrade, Serbia, E-mail: duskapaspalj@gmail.com

¹² Institute of Applied Sciences, Belgrade, R. Serbia, e-mail: i.miloje.bg@gmail.com